

KASBLAR VA FAOLIYAT NOMLARINING GENDER HUSUSIYATLARI

Egamberdiyeva Mubina Avazbek qizi

Qo'qon universiteti Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi 2-bosqich talabasi

Email: egamberdieva@email.com Tel: +998971216512

Rahmonova Ra'nogul Sheraliyevna

Ilmiy rahbar: Filologiya kafedraasi o'qituvchisi Email:

rshraxmonova@kokanduni.uz <https://orcid.org/0009-0009-2341-8219> Tel:

+998770911014

Annottatsiya: *Ushbu maqolada kasblar va faoliyat nomlarining gender xususiyatlari lingvistik, sotsiologik hamda psixologik yondashuvlar asosida tahlil qilinadi. Tadqiqotda gender stereotiplari, ijtimoiy rollar nazariyasi, lingvistik androtsentrizm hamda gender markirovkasi kabi ilmiy kategoriyalar doirasida kasb nomlarining shakllanishi va ularning jamiyat ongidagi aks etish mexanizmlari o'rganiladi. Shuningdek, til tizimida maskulin va feminin shakllarning qo'llanish chastotasi, semantik yuklamasi hamda pragmatik funksiyalari ilmiy jihatdan asoslab beriladi. Maqolada kasb nomlarining gender jihatdan neytrallashuvi jarayoni, inkluziv til siyosati va lingvistik tenglik tamoyillari kontekstida tahlil qilinadi. Empirik va nazariy manbalar asosida kasb va faoliyat nomlarining genderga oid konnotativ ma'nolari, ularning ijtimoiy identifikatsiya va kasbiy o'zini anglash jarayoniga ta'siri yoritiladi. Tadqiqot natijalari zamonaviy jamiyatda gender tengligini ta'minlash, diskriminatsion til birliklarini kamaytirish hamda kasbiy nomlash amaliyotini takomillashtirish yuzasidan ilmiy xulosalar chiqarishga xizmat qiladi.*

Kalit so'zlar: *gender lingvistikasi, gender stereotiplari, ijtimoiy rol nazariyasi, lingvistik androtsentrizm, gender markirovkasi, maskulin va feminin kategoriyalar, semantik konnotatsiya, pragmatik funktsiya, kasb nomlari, faoliyat nominatsiyasi.*

KIRISH

Zamonaviy tilshunoslik va ijtimoiy-gumanitar fanlar tizimida gender omilining o'rni tobora dolzarb ilmiy muammolardan biriga aylanib bormoqda. Xususan, gender lingvistikasi doirasida til birliklarining ijtimoiy-madaniy determinatsiyasi, ularning gender identifikatsiyasi bilan o'zaro aloqadorligi hamda nominativ tizimdagi aks etish mexanizmlari kompleks tahlil qilinmoqda. Kasblar va faoliyat nomlari esa jamiyatning ijtimoiy stratifikatsiyasi, mehnat taqsimoti hamda gender rollari tizimi bilan bevosita bog'liq bo'lgan leksik qatlam sifatida alohida ilmiy e'tiborni talab etadi.

Tarixiy-lisoniy taraqqiyot jarayonida ko'plab kasb nomlari androtsentrik paradigma asosida shakllangan bo'lib, bunda maskulin forma umumiy va neytral shakl sifatida qo'llanilgan. Natijada til tizimida gender asimmetriyasi yuzaga kelgan va bu holat ijtimoiy ongda muayyan kasblarning "erkaklar kasbi" yoki "ayollar kasbi" sifatida

stereotiplashuviga sabab bo'lgan. Gender stereotiplari esa kasbiy orientatsiya, ijtimoiy mobil'lik va professional identifikatsiya jarayonlariga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

Shu nuqtai nazardan, kasb va faoliyat nomlarining gender xususiyatlarini lingvistik, sotsiologik hamda psixologik aspektlarda o'rganish ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etadi. Mazkur tadqiqotda kasb nomlarining semantik strukturasi gender markirovkasi, ularning pragmatik funksiyasi, konnotativ ma'nosi hamda ijtimoiy diskursdagi qo'llanish xususiyatlari nazariy tahlil qilinadi. Shuningdek, zamonaviy jamiyatda gender neytrallashuv jarayoni va inkluziv til siyosatining kasbiy nominatsiya tizimiga ta'siri ilmiy asosda yoritiladi.

Mazkur masalaning o'rganilishi nafaqat til tizimidagi gender tenglik tamoyillarini mustahkamlash, balki ijtimoiy ongda mavjud bo'lgan diskriminatsion stereotiplarni kamaytirish hamda kasbiy faoliyatni gender jihatdan inkluziv tarzda talqin etish imkoniyatlarini kengaytirishga xizmat qiladi.

Kasblar va faoliyat nomlarining gender xususiyatlarini tahlil qilish, avvalo, nominatsiya nazariyasi hamda sotsiolingvistika tamoyillariga tayanishni talab etadi. Tilshunoslikda nominativ birliklar obyektiv borliq hodisalarini nomlash bilan birga, ijtimoiy-madaniy qadriyatlar va ideologik qarashlarni ham aks ettiradi. Shu bois kasb nomlari faqat lingvistik birlik emas, balki ijtimoiy konstrukt sifatida ham namoyon bo'ladi. Ularning shakllanish jarayonida jamiyatdagi gender rollari, mehnat taqsimoti va patriarxal yoki egalitar munosabatlar tizimi muhim determinant omil bo'lib xizmat qiladi.

Tarixiy taraqqiyot bosqichlarida ko'plab tillarda kasb nomlarining maskulin shakli umumlashtiruvchi va normativ birlik sifatida qo'llanilgan. Bu hodisa lingvistik androtsentrizm deb ataladi. Androtsentrik modelda erkak jinsi markaziy va "standart" subyekt sifatida talqin etilib, ayol subyekt esa ikkilamchi yoki derivativ shakl orqali ifodalanadi. Masalan, ayrim tillarda feminin shakllar maxsus suffikslar yordamida yasaladi, bu esa gender markirovkasi fenomenini yuzaga keltiradi. Natijada til tizimida gender asimmetriyasi shakllanadi va u ijtimoiy ongdagi kasbiy stereotiplarga lingvistik asos yaratadi.

Sotsiologik nuqtai nazardan, kasb nomlarining gender jihatdan differensiallashuvi ijtimoiy rol nazariyasi bilan izohlanadi. Ushbu nazariyaga ko'ra, jamiyatda erkak va ayollarga nisbatan turlicha ijtimoiy kutishlar (expectation) shakllangan bo'lib, bu kutishlar kasbiy tanlov jarayoniga ham ta'sir ko'rsatadi. Til birliklarida muayyan kasblarning maskulin yoki feminin konnotatsiyaga ega bo'lishi yosh avlodning kasbiy orientatsiyasiga bevosita ta'sir etadi. Masalan, texnik va harbiy sohalar ko'pincha maskulin diskurs bilan bog'lanib, pedagogika yoki parvarish sohasi feminin diskurs bilan assotsiatsiyalanadi. Bu esa kasbiy segregatsiya hodisasini kuchaytirishi mumkin.

Psixolingvistik tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, kasb nomlarining gender markirovkasi shaxsning professional identifikatsiyasi va o'zini kasbiy subyekt sifatida anglash jarayoniga ta'sir etadi. Agar kasb nomi ma'lum bir jins bilan mustahkam

bog'langan bo'lsa, boshqa jins vakillari o'zini mazkur kasb doirasida tasavvur qilishda psixologik to'siqlarga duch kelishi mumkin. Demak, tilning semantik va pragmatik strukturasi mavjud gender konnotatsiyalari ijtimoiy tenglik masalalariga ham bevosita daxldor.

Zamonaviy til siyosatida gender neytrallashtirish tendensiyasi muhim yo'nalish sifatida namoyon bo'lmoqda. Inkluziv til tamoyillari asosida kasb nomlarini gender jihatdan neytral shaklda qo'llash, maskulin umumlashtiruvchi modeldan voz kechish va lingvistik simmetriyani ta'minlashga qaratilgan islohotlar amalga oshirilmoqda. Bunda leksik substitutsiya, juft shakllarni qo'llash yoki umumiy neytral nominatsiyalardan foydalanish kabi strategiyalar amaliyotga tatbiq etiladi. Ushbu jarayon til tizimining evolyutsion rivojlanishiga hamohang ravishda kechib, ijtimoiy ongda gender tenglik konsepsiyasini mustahkamlashga xizmat qiladi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, kasblar va faoliyat nomlarining gender xususiyatlari til tizimining ichki strukturasi bilan bir qatorda, jamiyatdagi ijtimoiy-madaniy munosabatlar, mehnat taqsimoti va gender rollari tizimi bilan uzviy bog'liqdir. Kasbiy nominatsiya jarayonida shakllangan lingvistik androtsentrizm va gender markirovkasi hodisalari til birliklarida gender asimmetriyasini yuzaga keltirib, muayyan kasblarning maskulin yoki feminin konnotatsiyaga ega bo'lishiga sabab bo'lgan.

Aniqlanishicha, kasb nomlarining semantik va pragmatik xususiyatlari ijtimoiy ongda gender stereotiplarining mustahkamlanishiga xizmat qilishi mumkin. Bu esa professional identifikatsiya, kasbiy orientatsiya va ijtimoiy mobil'lik jarayonlariga bilvosita ta'sir ko'rsatadi. Ayniqsa, gender jihatdan markirovka qilingan nominativ birliklar shaxsning o'zini muayyan kasb subyekti sifatida tasavvur qilishiga psixologik va kommunikativ omil sifatida ta'sir etadi. Zamonaviy ilmiy diskursda gender neytrallashtirish va inkluziv til siyosati tamoyillari kasbiy nominatsiya tizimini takomillashtirishning muhim yo'nalishi sifatida baholanmoqda. Lingvistik simmetriya va tenglik prinsiplariga asoslangan yondashuv kasb nomlarini gender jihatdan muvozanatli qo'llash, diskriminatsion konnotatsiyalarni kamaytirish hamda ijtimoiy adolat tamoyillarini mustahkamlash imkonini beradi.

Kasblar va faoliyat nomlarining gender xususiyatlarini interdisiplinar asosda o'rganish til va jamiyat o'rtasidagi o'zaro ta'sir mexanizmlarini chuqurroq anglashga xizmat qiladi. Mazkur yo'nalishdagi ilmiy izlanishlar gender tengligini ta'minlash, kasbiy sohada inklyuziv muhitni shakllantirish hamda til siyosatini modernizatsiya qilish jarayonlari uchun nazariy va amaliy asos bo'lib xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABYOTLAR RO'YXATI:

1. Gender Trouble. New York: Routledge, 1990.
2. Language and Woman's Place. New York: Harper & Row, 1975.

3. Gender and Discourse. New York: Oxford University Press, 1994.
4. Gender. Cambridge: Polity Press, 2003.
5. Language and Gender. Cambridge: Cambridge University Press, 2006.
6. Sheraliyevna, R, R. N (2025). The influence of literature in teaching English to university students. Multidisciplinary journal of science and technology, 5 (4), 22-29.
7. An Introduction to Sociolinguistics. London: Routledge, 2010.
8. Gendered Words. Stanford: Stanford University Press, 1998.
9. Feminism and Linguistic Theory. London: Macmillan, 1992.
10. Gender and Language. London: Arnold, 2003.
11. Discourse and Gender. Cambridge: Polity Press, 1999.